

Бондарчук М.О.

Житомирський державний університет імені Івана Франка

Стародубець Г.М.

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ФОРМИ І СПОСОБИ БОРОТЬБИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ З ДИТЯЧОЮ БЕЗПРИТУЛЬНІСТЮ В 1920-ТІ РОКИ (НА ПРИКЛАДІ ЖИТОМИРЩИНИ)

В дослідженні розглядаються думки науковців, які досліджують проблеми дитячої безпритульності в Радянській Україні в 1920-х роках. Наукова новизна історичної розвідки полягає у тому, що було здійснено комплексний аналіз проблеми проявів вказаної проблематики у цьому регіоні. Нова економічна політика радянської держави впродовж 1920-х років реалізовувалася на фоні посилення проявів різного роду соціальних аномалій. До них можна віднести: дитячу безпритульність та бездоглядність, організовану злочинність, алкоголізм, наркоманію, проституцію тощо. Боротьба з ними відбувалася на тлі важкого соціально-економічного становища країни після подій Першої світової війни, Національно-визвольних змагань 1917–1921 років, голоду 1921–1923 років. Влада надавала цим заходам, а насамперед їх припиненню важливе значення. В 1919–1923 роках, відбувається організаційне становлення системи допомоги безпритульним дітям. Волинська комісія допомоги дітям почала свою роботу в жовтні 1923 року, а наступного – і Житомирська. Робота цих організацій сприяла поступовому зменшенню дитячої безпритульності в регіоні. Завдяки їхній роботі на території Житомирщини було відкрито низку дитячих заходів, які надавали допомогу безпритульним дітям (трудова дитяча колонія в с. Вацьків – 1921 р.; дитячий будинок в с. Лука (1921 р.) та Житомирі (1924 р.). Важливою була діяльність осередків «Друзі дітей». Товариство «Друзі дітей» надавало грошові кошти на відкриття дитячих закладів, забезпечувало їх всім необхідним.

В 1920-х роках стало доволі поширеним те, що безпритульні діти також можуть перебувати під патронатом окремих осіб, які проживали в містах чи селах. Така форма опіки могла відбуватися лише за умови, коли особи-патрони мали достатньо велике житло та могли прогодувати таких дітей та дати їм освіту. Часто ці процеси мали і примусовий характер. Патрунування охопило переважно селянське населення Житомирщини.

Волинським виконкомом неодноразово проводився збір коштів на допомогу подолання дитячої безпритульності. Зокрема, в м. Житомирі, за вересень-жовтень 1927 року, з загальної виручки громадських закладів (пивних, кав'ярень, кінотеатрів) було відібрано відсоток суми, і передано на функціонування дитячих будинків.

Ключові слова: безпритульність, бездоглядність, дитячий будинок, Житомирщина, колонія, радянська влада, соціальна аномалія.

Постановка проблеми. Дитяча безпритульність не нове явище для України. В умовах народження модерної української нації, як правило, відбувається загострення протиріч в соціумі. Зростає кількість правопорушень, скоєних неповнолітніми, поширюється наркоманія і алкоголізм у підлітковому середовищі. Чисельність безпритульних дітей продовжує зростати через сучасні події в Україні, зокрема повномасштабного вторгнення армії РФ 24 лютого 2022 року. Активні бойові дії, обстріли, знищення будинків, загибель цивільного населення, примусовий

вивіз людей ворогом, сприяє розвитку соціальних аномалій. В прифронтовій зоні та безпосередньо «на нулі», громадяни нашої держави втрачають роботу, часто не мають належного харчування та медичної допомоги через щоденні терористичні акти російських військ. Найбільше від цього страждають саме діти, так як вони найменш захищена категорія населення, яка потребує належної уваги та догляду. За різними даними, в Україні станом на кінець 2022 року налічувалося від 80 до 100 тис. безпритульних дітей та позбавлених батьківського піклування. Тому доцільним

є дослідження масштабів дитячої безпритульності та шляхів вирішення цієї соціальної проблеми в 1920-х роках.

Подібні ситуації, які ми описали вище, були поширені в вказані нами часові рамки. Події Першої світової війни та національно-визвольних змагань 1917–1921 рр., голод 1921–1923 рр., епідемії, поганий соціальний захист населення детермінували сплеск зростання аномальних явищ в українському соціумі. Зокрема, загрозливих масштабів набула дитяча безпритульність та безоглядність. Серед причин поширення цього явища в тогочасному суспільстві дослідники виокремлюють «низький матеріальний рівень життя багатьох родин; безробіття, що було найбільш виражене серед молоді; недоліки становлення нової освітньої та виховної системи, недоступність системи освіти для певної частини дітей; соціально-психологічний клімат перехідного періоду, формування маргінальної особистості; соціально-класова політика радянського уряду й формування авторитарної політичної системи; політичні репресії та депортації; суперечливий процес становлення системи охорони дитинства в УСРР» [4, с. 222]. Багато неповнолітніх ставали безпритульними внаслідок сирітства (смерть батьків через голод, участь у бойових діях), неможливості отримати належний догляд та харчування, відсутності освіти. Це негативне явище набуло тенденції до зростання в першій половині 1920-х років.

Аналіз досліджень та публікацій. Вивченням подібної тематики займається низка сучасних науковців. Зокрема, варто виділити І. Іщенко [22, 23, 24], Т. Букреєва [3, 4], І. Власюка [6, 7], Г. Стародубець [36, 49], М. Бондарчука [2], В. Виноградову-Бондаренко [5], О. Паращевіну [27] та інших. Означена нами тема дослідження на Житомирщині, потребує більш глибокого вивчення, із залученням широкого кола архівних джерел, оскільки ще не знайшла великого відображення в роботі істориків.

Мета статті – дослідити форми та методи боротьби радянської влади з поширенням дитячої безпритульності на Житомирщині в 1920-х роках.

Виклад основного матеріалу. Дитяча безпритульність катастрофічно поширилася на тлі голоду 1921–1923 рр. Масове недоїдання призводило до великої кількості хвороб та смертності населення, загального зниження життєвого рівня. Тільки впродовж року (з січня 1922 р.) чисельність безпритульних в Україні збільшилася майже в п'ять разів – з 102,5 до 500 тис. [4, с. 222]. Одним із джерел поповнення їхніх лав в УСРР, на думку С. Сіро-

полка, «були голодуючі з Поволжя» [29, с. 660]. Голод на цих теренах розпочався ще з осені 1920 р., а його пік припав на осінь 1921 – весну 1922 рр., коли на півдні України він тільки набрав обертів. Населення регіону дуже постраждало і частина людей, насамперед дітей, була евакуйована до України, де масштаби продовольчої кризи були менші, особливо на півночі (Житомирщина, Київщина, Сумщина, Чернігівщина).

Тривалі військово-політичні катаклізми від початку Першої світової війни і до початку 1920-х років спричинили різке падіння рівня матеріального забезпечення українських родин, особливо селянських. Внаслідок цього, виховання та утримання дітей стало важким тягарем для багатодітних сімей. На початку 20-х рр. ХХ ст. набули поширення випадки, коли батьки приводили дітей до міст і залишали їх напризволяще на вулицях чи ринках. Ті з них, кому вдалося вижити, поповнювали ряди безпритульних. Знецінення людського життя в умовах війни, революції, голоду призвело до падіння рівня моральності в суспільстві. Щоденні вбивства, катування стали буденною практикою. Діти, як найбільш незахищена соціальна група, ставали першими жертвами злочинності. Аби якось себе прогодувати та знайти житло, дівчатка, наприклад, нерідко пропонували себе у якості повій.

В 1919–1923 роках в УСРР проходить організаційне становлення системи захисту та допомоги безпритульним дітям. «Центральним органом, який займався вирішенням проблемами сирітства, стала Рада захисту дітей заснована в 1919 році. Наступним кроком було створення інспекцій при відділах народної освіти. Центральна комісія допомоги дітям в Україні стала частиною Комісії з ліквідації наслідків голоду в листопаді 1922 року, самостійним органом лише з серпня 1923 року. Її головною метою була ліквідація дитячої безпритульності» [7, с. 67].

Народним комісаріатом освіти Радянської України було прийнято низку документів, що стосувалися «відкриття та утримання дитячих будинків (1920 р.), про боротьбу з дитячою безпритульністю (1924 р.); кодекси законів про народну освіту (1922 р.), шлюб, опіку, сім'ю та акти громадянського стану (1926 р.)» [3, с. 90]. Ці державні акти регулювали і захист дітей в соціумі.

В першій половині 1920-х років в УСРР почали створюватись і місцеві комісії з питань допомоги дітям. Варто сказати що, в грудні 1924 року аналогічна організація з'являється і на Житомирщині. Окреслений нами регіон, на той час входив до

складу Волинської губернії і в його районах діяла Волинська губернська комісія допомоги дітям, яка почала свою роботу ще в жовтні 1923 року. Також діяльність цих органів була в Коростенській та Шепетівській округах [7, с. 70].

Відомо те, що вперше дитячий будинку в м. Житомирі був відкритий в 1920 році. «16 грудня 1920 р. в м. Житомирі відбулося засідання губернського відділу народвіти і комісією було прийнято постанову про відкриття дитячого будинку на 40 чоловік і дитячого клубу з нагоди тижня дитини» [15]. Необхідно зазначити, що по всій Волинській губернії, станом на грудень 1920 року було 15 дитячих будинків. На Житомирщині, їх було два. Один з них щойно був відкритий в Житомирі, а інший знаходився в Коростені. Тому, нагальність створення, функціонування нових дитячих закладів, була на порядку денному через велику кількість безпритульних.

Доказом уважного ставлення місцевих можновладців до питань соціального захисту дітей, є факт розгляду цієї проблеми на засіданнях губернського відділу освіти. Так, «29 січня 1921 р. було видано акт, який передбачав повне функціонування дитячого будинку» [16].

Задля запобігання поширенню дитячої безпритульності, в регіоні проводились і інші види робіт. Зокрема, «робітники Волинського губернського відділу народної освіти в квітні 1921 року активно їздили по території Житомирського повіту, де в сільській місцевості проводили мітинги серед дорослого населення. На цих зібраннях проводились і збори коштів на інфраструктуру дитячих будинків, а також продовольство» [15].

Доцільним в подоланні дитячої безпритульності була і діяльність комісій по захисту материнства, які охоплювали в своїй роботі не тільки міста, але й села Радянської України. Зокрема, 22–28 лютого 1921 р. було прийнято рішення про те, що «на селі потрібно не тільки піднімати господарство, але й налагоджувати відкриття дитячих будинків, шкіл, садочків» [47].

Органи радянської влади вважали актуальним виплату щомісячних дотацій дітям сиротам, які перебували в дитячих будинках та вдовам, чоловіки яких загинули під час бойових дій, або в разі виробничих травм. Ця категорія виплат поширювалась тільки на тих осіб, в кого було застраховане життя. З 1921 року допомогу почали отримувати і безробітні жінкам, які виховували дітей самостійно. В разі їхньої смерті, дітей за кошти держави оформлювали в садочки, дитбудинки. В одному з архівних документів йдеться про те,

що «в разі смерті людини, яка мала страховку на виробництві, або під час нещасних випадків, її виплати переходили до її родини. Гроші могли отримувати діти до 16 років, вдови, які не мали роботи та батьки загиблих» [48]. Даний вид допомоги, безумовно покращував повсякдення пересічних громадян УСРР, проте в умовах різних соціальних катаклізмів цього не було достатньо. Вказаний нами вид різновид соціальних аномалій і далі залишався в республіці.

В 1921–1923 роках на півдні України, Донбасі, Поволжі, прокотилась хвиля голоду. Було прийнято рішення про евакуацію вихованців інтернатів, учнів шкіл в північні регіони радянських республік, в тому числі і Україну. Евакуйовані прибували і в Волинську губернію. З цією метою засновувались нові заклади, бо наявні вже були переповнені. «В березні-квітні 1922 р. було відкрито дитячі будинки в Овручі на 30 ліжок, і в с. Словечне Овруцького повіту на 50 дітей. Планується також ще розмістити додаткові місця для 100 дітей, які прибудуть з інших губерній» [19].

Забезпечення та функціонування дитячих будинків в вказаних нами населених пунктах, було задовільним. Зокрема, «повітові майстерні та заготівлі продуктів за жовтень 1922 р. в дитячі будинки повіту забезпечили 1900 т. хліба, 236 пар взуття, 13 т. жирів, 26 т. ковбаси, 36 т. яблук та інших фруктів, велику кількість молока та всі необхідні речі. З наближенням зими в найбільш голодуючі регіони, в тому числі і Донбас, було відправлено додаткові пайки» [19]. Працівниками Ради захисту дітей було встановлено належну систему дитячого харчування, за якою була розрахована порція для дітей, вживання молочних продуктів та добровільні пожертви населення на благоустрій [46]. Незважаючи на ці кроки подолання наявної соціальної аномалії, кількість нових бездоглядних неповнолітніх продовжувала зростати.

Багато неповнолітніх осіб з проблемних регіонів прибуло на Житомирщину і в 1921 р. «В липні 1921 року 216 дітей прибули в Житомир з Саратовської губернії. Більшість з них хворіє на скарлатину, тиф, дизентерію, паратиф, грип» [38, 39]. В визначені нами часові рамки, вище наведені хвороби були поширеними серед населення. Ці захворювання часто проходили в агресивній формі (гарячка, гострий біль, марення) і вчасно надана допомога могла врятувати життя. Проте смертність була дуже великою, особливо серед дітей.

З 1921 року в УСРР почали відкривати трудові колонії для неповнолітніх, зокрема, і на Житомирщині. В документі повідомляється, «повітвідділ

значає, що на базі нетрудової садиби в с. Вацькові Левківської волості Житомирського повіту, організовано трудову колонію» [17]. Такі установи з'явилися і в інших теренах Житомирського повіту, зокрема в Троянівській волості. Їх забезпечували всім необхідним районні продовольчі комітети Волинської губернії [17].

На літо безпритульних дітей розміщували в селах, де вони займалися сільськогосподарськими роботами. З їх закінченням, неповнолітні залишались там. Така практика була зафіксована і в межах вказаного нами регіону. «Літня кампанія соціального виховання 1920 року мала великий успіх. З метою належного виховання безпритульних, їх залучають до допомоги в сільському господарстві. Діти проживають в селах Лука, Станишівка, Троянів, Зарічани, Пряжів. З початком нового навчального року, особи віком 12–15 років залишилися на проживання в трудових колоніях» [9]. Підлітки перебуваючи там мали змогу навчатися, отримували 3-разове харчування, займалися фізичною працею. Це сприяло їхній соціалізації та загальному розвитку.

Членами Волинської комісії допомоги дітям було неодноразово проведено інспекційний огляд дитячих закладів Житомира та Житомирського повіту. «10 вересня 1920 р. головою комісії Авеліною та лікарем від Волгубздрава Маєвською було проведено огляд будинку для дефективних дітей с. Іванівка Житомирського повіту. Діти знаходяться в жахливому стані, не мають їжі, постілі, одягу. В установі живе 12-річний глухонігий хлопець, який залишений сам на себе. Трудова майстерня, де займаються діти, також не відповідає встановленим нормам та правилам» [40]. Погане забезпечення та антисанітарні умови перебування дітей в таких будинках були типовим явищем в ті часи. Основна увага держави була спрямована на розвиток та відбудову індустрії, тоді як на соціальні питання з державного бюджету виділялись невеликі дотації. Подібні ситуації стануть ще більше виражені в 1930-х роках.

Працівниками Волинської комісії допомоги дітям було розроблено необхідні завдання, що стосувалися необхідної допомоги безпритульним (умови побуту дітей в дитячих установах відкритого та закритого, забезпечення необхідними санітарно-гігієнічними засобами, одягом та належним харчуванням). Відповідною постановою Волгубнаросвіти від 13 червня 1923 року був затверджений План роботи по охороні здоров'я дітей на місцях. Співробітники комісії перевіряли всі дитячі заклади в Житомирській та Коростенській округах Волинської губернії [19].

Діяльність відділу соціального виховання при місцевому відділі освіти сприяла в поступовому спаді бездоглядності. Службовці цього департаменту відповідали за технічний стан дитячих установ. «Працівники відділу за лютий місяць 1922 року провели інспекцію дитячих будинків міста Житомира та в його околицях. Також це стосувалось і трудових колоній та таборів, де влітку мали відпочивати діти. Забезпечення в Житомирі та в повіті дуже погане, теж саме спостерігається і в інших теренах, зокрема в Новоград-Волинському» [41]. Найбільш поширеною проблемою в забезпеченні дитячих будинків була саме продовольча складова. Їжі не вистачало і це було зумовлено різними соціальними катаклізмами того часу.

В червні 1922 р. представниками освіти, соціальними інспекторами, а також міліціонерами було перевірено вокзали, ринки, щоб знайти там бездоглядних неповнолітніх та взяти їх на спеціальний облік. «За січень-травень 1922 року в м. Житомирі налічується 272, в повітах 3500 безпритульних. Найбільшу кількість з них складала вікова категорія від 8 до 14 років (439), а найменшу 4-річні діти (24). За цей час за їхні кримінальні проступки було відкрито 145 справ (крадіжки, розбої, дрібне хуліганство, жебракування)» [44]. Також були зафіксовані випадки вбивств перехожих.

Для неповнолітніх правопорушників було відкрито спеціальні дитячі будинки. Зокрема, в Житомирі він почав працювати 16 грудня 1923 року, на вулиці Синельниківській. «Основний дитячий будинок для неповнолітніх правопорушників є установою для соціального виховання осіб, які не старші 14 років. Тут проживає не більше 30 дітей. В графік життя підлітків було включено навчання, соціальне виховання, та в разі потреби, покарання. Також за вихованцями завжди мав наглядати інспектор з міліції. Для правопорушниць-дівчаток з 10 років створено технічний будинок праці, де вони займаються шиттям, мереживом, ткацтвом. Після свого повноліття, вони переходять до самостійного життя» [45]. В таких установах учні отримували повну середню освіту та займалися різними фізичними навантаженнями.

Важливим було відкриття у квітні 1924 р. в Житомирі їдальні для безпритульних дітей та розширення будинку з 27 місць до 50 для них. В місті було створено дитячу колонію для дітей хворих на туберкульоз на 50 ліжок [12].

В підпорядкуванні Волинської губернської та Житомирської окружної комісії допомоги дітям перебували різні дитячі установи. Під патронатом цих інституцій, були наступні заклади: «закритий

будинки для підлітків на 50 осіб, дитячий майданчик на станції Житомир, їдальня на 125 чоловік, гуртожиток-майстерня для дівчат-підлітків на 25 осіб, дитячий туберкульозний санаторій на 40 дітей, відділення для дітей, хворих на кістковий туберкульоз на 15 ліжок тощо. На функціонування цих закладів видно бюджет в розмірі 22192 крб.» [12]. В спеціалізованих установах відділу народної освіти та охорони здоров'я перебували по м. Житомиру 2294 дітей, по губернії – 1766 [13].

Безпритульних дітей через брак місць в колоніях, інтернатах розміщували в школах Житомира, де вони і проживали і навчались. Багато учнів раніше займалися грабіжництвом, жебракуванням, хуліганством. Вони завжди були під контролем вихователів. На початок січня 1925 року в м. Житомирі та його околицях таких вихованців було 50 [11].

В 1920-х роках стало доволі поширеним те, що безпритульні діти також можуть перебувати під патронатом окремих осіб, які проживали в містах чи селах. Така форма опіки могла відбуватися лише за умови, коли особи-патрони мали достатньо велике житло та могли прогодувати таких дітей та дати їм освіту. Часто ці процеси мали і примусовий характер [7, с. 69]. Патрунування охопило переважно селянське населення Волині. «У відповідності зі статистичними даними 1924 року у селах Житомирської округи Волинської губернії на приватному утриманні селян перебувало 715 дітей, тоді як у містах – 121; Коростенської – відповідно 379 та 37; Шепетівської – 575 та 73» [14]. Патрони-селяни вимагали надання їм податкових та інших пільг на утримання цих дітей, враховуючи усі складнощі післявоєнного життя на селі та можливості прогодування власних сімей.

Волинським виконкомом з 15 вересня по 15 жовтня 1927 року було організовано збір коштів для функціонування дитячих будинків. «На допомогу безпритульним дітям потрібно було перевести такі нараховування від загальної виручки закладів:

- по всіх закритих ресторанах та відкритим кафе-їдальням, починаючи з 9-ї години вечора – 5% на рахунки, що перевищують три карбованці;
- нараховування понад 5% по всіх кіно й театрах, квитки на які перевищують понад 50 коп.;
- нараховування в 2. коп. на кожну пляшку пива.

За подібними заходами особливий контроль мали органи державного порядку. Райвиконкомам і міліції надавалося право накладати на порушників штрафи до 10 карбованців або виконання трудової повинності на 5 днів» [12].

Станом на 1 жовтня 1927 р. Волинська окружна комісія допомоги дітям повідомляла про зменшення кількості місцевих безпритульних дітей. Головний контингент безпритульних у 1927/28 господарському році склали діти з інших округ, втікачі з дитбудинків, профілакторіїв. Продовжувалося надання допомоги напівсиротам, дітям безробітних батьків, дітям, родичі яких перебували у злиднях або були правопорушниками, дітям членів КНС. У 1926–1927 роках комісія вперше ввела стипендії для вихідців з дитбудинків, які вступили до професійних шкіл та вищих навчальних закладів. У 1927–1928 роках постановою ВУЦВК ліквідовувалися районні комісії допомоги дітям, і відповідна робота у районах передавалась громадській організації «Друзі дітей» [6, с. 100].

Важливим напрямком роботи губернської комісії допомоги дітям була організація осередків «Друзі дітей» та тісна співпраця з ними. Необхідно зазначити, що ці заходи проводились досить ефективно. Українська дослідниця Л. В. Олянич вказує на те, що стихійне виникнення цих осередків розпочалося наприкінці 1923 р., а офіційне – на початку 1924 р. (відповідне положення ЦКДД при ВУЦВК) на підприємствах та в установах українських міст і сіл. На 1 жовтня 1925 р. в УСРР існували 4,3 тис. осередків та 392 тис. членів (наприкінці 1929 р. – відповідно 7,7 тис. осередків та 410 тис. членів), а статут Всеукраїнського товариства під назвою «Друзі дітей» було зареєстровано у березні 1926 р. [26, с. 2].

Товариство «Друзі дітей», зробило вагомий внесок у справу боротьби з безпритульністю дітей на Волині та загалом в Україні у названі роки. Ці осередки проводили таку роботу: шефство над дитячими установами, підбір, обстеження дітей, утримання установ за свої кошти, попередження безпритульності, індивідуальна допомога бідним родинам та дітям, індивідуальне патрунування підлітків, влаштування дітей на роботу, відправлення їх на батьківщину за кошти осередків тощо [7, с. 67]. Станом на 1926 рік це товариство нараховувало по Україні 2115 міських осередків з 170 тис. членів, 300 сільських осередків з 73 тис. членів [7, с. 67].

У Волинській губернії станом на 1 жовтня 1924 р. нараховувалося 80 осередків цієї організації, які мали 5585 членів, а на 1 квітня 1925 р. існували 137 осередків (9658 членів). Наприклад, у м. Житомирі осередки організації «Друзі дітей» самостійно утримували дитячі будинки, проводили шефську роботу над дитячими закладами по території Житомирського повіту. Губернський бюджет осередків складав 11375 крб. [2, с. 34].

Висновки. Отже, в 1920-х роках дитяча безпритульність на території Житомирщини набула значного поширення. Причинами було важке соціально-економічне становище українського населення, події недавніх Першої світової війни та національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. Паралельно з початку 1920-х років, відбувається організаційне становлення системи допомоги безпритульним дітям в Україні. Спочатку центральним органом, який займався вирішенням проблемами сирітства, стала Рада захисту дітей, заснована в 1919 р. У 1920 році створено інспекції при відділах Народної освіти. Центральну комісію допомоги дітям в Україні було організовано при Комісії з ліквідації наслідків голоду у листопаді 1922 р. постановою РНК УРСР. Вона стала самостійним органом лише з серпня 1923 р. Її головним завданням було подолання дитячої безпритульності.

Важливе значення в вирішенні питань з проблемою дитячої безпритульності в межах окресленого нами регіону, стало створення Житомирської комісії допомоги дітям в грудні 1924 р. Житомирщина на той час входила до складу Волинської губернії і на її території діяла Волинська губернська комісія допомоги дітям (1923 р). Також робота цієї інстанції була встановлена в Коростенській та Шепетівській округах. Завдяки її діяльності на території Житомирщини було відкрито низку дитячих заходів, які надавали допомогу безпритульним дітям (трудова дитяча колонія в с. Вацьків-1921 р.; дитячий будинок в с. Лука (1921 р.) та Житомирі (1924 р.). Важливими була діяльність осередків «Друзі дітей» та Волинської комісії допомоги дітям. Організація «Друзі дітей» надавала грошові кошти на відкриття дитячих закладів, забезпечувала їх всім необхідним.

Список літератури:

1. Адміністративно-територіальний устрій Житомирщини: 1795–2006 рр.: Довідник : Офіційне видання / епоряд. Р. Ю. Кондратюк, Д. Я. Самолук, Б. Ш. Табачник. Житомир : «Волинь», 2007. 620 с.
2. Бондарчук М. Дитяча безпритульність на Житомирщині в 1921–1928 роках та шляхи її подолання. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Історія.* 2020. Вип. 34. С. 28–36.
3. Букреев Т. Дитячий будинок як «історична необхідність» в період формування радянської тоталітарної системи. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Історія.* 2017. Вип. 1(1). С. 88–94.
4. Букреев Т. Досвід подолання дитячої безпритульності у другій половині 20-х років ХХ ст. на Півдні України (за матеріалами Херсонщини). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету.* 2016. Вип. 45, т. 1. С. 221–226.
5. Виноградова-Бондаренко В. Є. Виховання безпритульних дітей в Україні в 20-х роках ХХ століття : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 – Історія України). Київ, 21 с. 2001.
6. Власюк І. М. Державні та суспільні заходи подолання дитячої безпритульності на Волині в 1920-х роках. *Гуржійівські історичні читання* : збірник наукових праць. 2014–2015. Вип. 8–9. С. 100–103.
7. Власюк І. М. Діяльність державних комісій допомоги дітям на Волині у роки НЕПу (1921–1928 рр.). *Емінак* : науковий щоквартальник. 2018. № 1 (21) (січень-березень), т. 3. С. 66–70.
8. Гудзь А. О. Становлення та розвиток законодавства про соціальний захист бездомних осіб і безпритульних дітей. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція.* 2013. Вип. 5. С. 88–92.
9. Державний архів Житомирської області (далі ДАЖО). ДАЖО Ф. Р-31. Оп. 1. Спр. 112. Арк. 38.
10. ДАЖО Ф. Р-31. Оп. 1. Спр. 112. Арк. 101.
11. ДАЖО Ф. Р-31. Оп. 1. Спр. 112. Арк. 150.
12. Ф. Р. 277. Оп. 1. Спр. 98. 65 арк.
13. ДАЖО. Ф. Р. 643. Оп. 1. Спр. 10. Арк. 9.
14. ДАЖО. Ф. Р. 643. Оп. 1. Спр. 9. 11 арк.
15. ДАЖО. Ф. Р. 1657. Оп. 4. Спр. 43. Арк. 48.
16. ДАЖО. Ф. Р. 1657. Оп. 4. Спр. 43. Арк. 53.
17. ДАЖО. Ф. Р. 1983. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 31.
18. ДАЖО. Ф. Р. 1983. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 63.
19. ДАЖО. Ф. Р-1999 Оп.1. Спр. 31. арк. 6, 193, 241.
20. Зінченко А. Г. Діяльність центральних державних органів з питань подолання дитячої безпритульності у 20–30-х роках ХХ ст. в Україні. *Інтелігенція і влада. Серія: Історія.* 2007. Вип. 10. С. 54–67.
21. Зінченко А. Г. Дитяча безпритульність в радянській Україні в 20-х – першій половині 30-х років ХХ століття : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 – історія України). Одеса, 2002. 17 с.
22. Іваненко В. В., Іщенко І. В. Україна непівська: аналіз соціальних аномалій південного регіону. моногр.. Дніпропетровськ, 2006. 280 с.

23. Іщенко І. В. Жебракування та бродяжництво як соціальні аномалії в Україні періоду непу (1921–1928 рр.): об'єктивні й суб'єктивні чинники поширення. *Грані*. 2001. 1(15) січень-лютий. С. 26–34.
24. Іщенко, І. В. Державна політика у сфері боротьби з соціальними аномаліями періоду непу (1921–1928 рр.): досвід, протиріччя, уроки (за матеріалами Півдня України) : автореф. дис... канд. іст. наук : 07.00.01 – історія України). Дніпропетровськ, 2003. 16 с.
25. Комар, Є. Г. Соціальні аномалії у повсякденному житті населення УСРР 20-х рр. ХХ ст. : дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 – історія України. Київ, 2015. 213 с.
26. Олянич Л. В. Створення та діяльність Всеукраїнського товариства «Друзі дітей» (1924–1936 рр.): організаційний статус, структура та функції. : автореферат... к. істор. наук спец. : 07.00.01 – історія України. Харків, 2008. 12 с.
27. Парашевіна О. Діти і голод 1921–1922 рр. в Україні. Проблеми історії України: факти, судження, пошуки : міжвід. зб. наук. пр. 2005. Вип. 14. С. 137–146.
28. Пришляк С. О. Дитяча безпритульність у 20–30-х рр. ХХ століття. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2. С. 54–61.
29. Сірополко С. Історія освіти в Україні. Український Вільний університет; Друзі товариства імені Григорія Ващенка. Київ, Наукова думка, 2001. 912 с.
30. Стародубець Г. М., Стародубець В. О. «Позбавленці» в соціальній структурі радянського села 1920-х років. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Історія*. 2019 (27). С. 19–25.
31. Центральний архів вищих органів влади та управління України (далі ЦДАВО України). Ф. 166. Оп.2. Спр. 514. Арк. 5.
32. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 2. Спр. 572. Арк. 46.
33. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп.2. Спр. 572. Арк. 120.
34. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп.1. Спр.987. Арк. 43.
35. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп.2. Спр. 1626. Арк. 284.
36. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп.2. Спр. 1626. Арк. 290, 290а.
37. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп.2. Спр. 1626. Арк. 291, 291а.
38. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп.2. Спр. 1626. Арк. 292.
39. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп.2. Спр. 1676. Арк. 3, 4–6, 7–11.
40. Центральний державний архів громадських об'єднань (далі ЦДАГО України). Ф. 1. Оп. 20. Спр. 353. Арк. 6.
41. ЦДАГО України. Ф.1. Оп. 20. Спр. 844. Арк. 3.
42. ЦДАГО України. Ф.1. Оп. 20. Спр. 1555. Арк. 64, 79.
43. Starodubets G., Vlasuk I. Social anomalies in Volyn in the period of nep and the fight against them. *East European Historical Bulletin* / [chief editor Vasyl Ilnytskyi]. Drohobych: Publishing House «Helvetica», 2019. Issue 13. P. 114–124.

Bondarchuk M.O., Starodubets H.M. FORMS AND METHODS OF THE SOVIET AUTHORITY'S FIGHT WITH CHILD HOMELESSNESS IN THE 1920S (ON THE EXAMPLE OF ZHYTOMYR REGION)

The research examines the opinions of scientists who study the problems of child homelessness in Soviet Ukraine in the 1920s. The scientific novelty of historical research is that a comprehensive analysis of the problem of the manifestations of the above-mentioned problems in this region was carried out. The new economic policy of the Soviet state during the 1920s was implemented against the background of increasing manifestations of various kinds of social anomalies. These include: child homelessness and neglect, organized crime, alcoholism, drug addiction, prostitution, etc. The struggle against them took place against the background of the difficult socio-economic situation of the country after the events of the First World War, the National Liberation War of 1917-1921, and the famine of 1921-1923. The authorities attached great importance to these measures, and above all to their termination. In 1919-1923, the organizational formation of the system of assistance to homeless children took place. The Volyn commission for children's aid began its work in October 1923, and the next – Zhytomyr. The work of these organizations contributed to the gradual reduction of child homelessness in the region. Thanks to their work, a number of children's activities were opened on the territory of Zhytomyr region, which provided assistance to homeless children (a children's labor colony in the village of Vatskiv in 1921; an orphanage in the village of Luka (1921) and Zhytomyr (1924). Important was the activity of the "Friends of the Children" cells. The "Friends of the Children" Society provided funds for the opening of children's institutions, provided them with everything they needed.

In the 1920s, it became quite common for homeless children to also be fostered by individuals who lived in towns or villages. This form of care could take place only if the patrons had a large enough home and

could feed such children and give them an education. Often these processes had a coercive nature. Patronage covered mainly the peasant population of Zhytomyr region.

The Volyn executive committee has repeatedly collected funds to help overcome child homelessness. In particular, in the city of Zhytomyr, for September-October 1927, a percentage of the amount was taken from the total revenue of public institutions (beers, coffee houses, cinemas) and transferred to the operation of orphanages.

Key words: *homelessness, neglect, orphanage, Zhytomyr region, colony, Soviet power, social anomaly.*